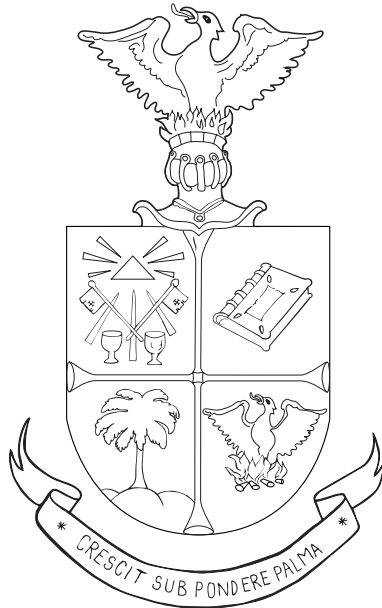

Glossa Iuridica

X. évfolyam, 1-2. szám

Budapest, 2023

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Patrocinium Kiadó

SZERKESZTŐBIZOTTSÁGI ELNÖK:

Miskolczi Bodnár Péter

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

Antalóczy Péter, Birher Nándor, Bónis Péter, Böcskei Elvira, Bruhács János, Csáki-Hatalovics Gyula, Cservák Csaba, Czine Ágnes, Dobrocsi Szilvia, Domokos Andrea, Homicskó Árpád Olivér, Jakab Éva, Köbel Szilvia, Kukorelli István, Kun Attila, Liviu Radu, Miskolczi Bodnár Péter, Móré Sándor, Osztovits András, Pulay Gyula, Rixer Ádám, Erik Stenpien, Stipta István, Szabó Imre, Szalma József, Szuchy Róbert, Tamás András, Tóth András, Tóth J. Zoltán, Törő Csaba Attila, Trócsányi László, Udvary Sándor

FŐSZERKESZTŐ:

Rixer Ádám

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTESEK:

Homicskó Árpád Olivér, Szuchy Róbert, Udvary Sándor

SZERKESZTŐK:

Boóc Ádám, Cservák Csaba, Domokos Andrea, Stipta István

Olvasószerkesztő:

Nagy Péter

ISSN 2064-6887

Kiadja:

A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Miskolczi Bodnár Péter, dékán

A kiadvány nyomdai munkálatait előkészítette:

Patrocinium Kiadó

KÁLVIN JOGI ETIKÁJA ÉS HATÁSA A KÁLVINISTA KERESZTÉNY ETIKA TÖRVÉNYEIRE

CSEVÁR NÓRA
doktorandusz (KRE ÁJDI)

Absztrakt

A polgári forradalmak időszakáig a zsarnokság elleni küzdelem mindig aktuális probléma volt. Minden kálvinista filozófiai elméletben, politikai művekben és irodalomban megtalálható a kálvini ellenállási jog különféle értelmezése. A zsarnoksággal szembeni felkelést közvetlen hatásként emlegetik, amely nem csupán egy állam berendezkedését, hanem szinte egész Nyugat-Európa államainak berendezkedését átformálta. Az állam, demokrácia, szabadság és önrendelkezés szervesen összetartoznak, hiszen a „politikai önrendelkezés eszméje nem értelmezhető az emberi jogok” nélkül, mivel „az egyén az állammal szemben létező, természetes jogaira vonatkoztak: a szólást, a gyülekezést, a mozgást, a lelkiismeret szabadságát biztosító jogosítványaira,” amelyeket a társadalmi szerződés biztosított, így az állam azt nem sérthette meg.” Ellenkező esetben az emberek legitim módon védhették jogaikat bírói úton. Ha egy bizonyos csoportot, több embert érintett a sérelem, akkor az esetben szélsőséges úton járva forradalom útján próbálták a kálvini ellenállási jog szerint legitimálni jogaikat. Felvetődik a kérdés, hogy politikai ráhatással, joggal vagy erőszakkal lehet legitimálni a leghatékonyabban az emberi szabadságjogokat. Nem hiába mondják, hogy a politika fogalma magába foglalja a szabadságot és erőszakot, valamint a jog fogalma is magában rejti a lehetőségeket, de a jogsértést és szankciót is.

Kulcsszavak: Kálvin János, keresztény etikus magatartás, kálvinizmus, jogi etika, Kálvin alkotmány és egyházi jogi hatásai, ellenállási jog

CALVIN'S LEGAL ETHICS AND ITS INFLUENCE ON
THE LAWS OF CALVINIST CHRISTIAN ETHICS

Abstract

Until the period of civil revolutions, the struggle against tyranny was always a topical issue. All Calvinist philosophical theories, political works and literature contain various interpretations of the Calvinist right of resistance. Revolt against tyranny is referred to as a direct effect. It has transformed not only the organisation of one specific state, but of almost all the states of Western Europe. State, democracy, freedom and self-determination are inextricably linked. For 'the idea of political self-determination cannot be understood without human rights', since 'they were the natural rights of the individual vis-à-vis the state: the rights of speech, movement, freedom of conscience', which were guaranteed by the social contract and could not be infringed by the state. Otherwise, people could legitimately defend their rights through the courts. If a certain group, a number of people, were affected by the violation, they would take the extreme path of revolution and try to legitimize their rights under the Calvinist right of resistance. The question arises as to whether political influence, law or violence is the most effective way of legitimising human liberties. It is not for nothing that the concept of politics implies freedom and violence, and that the concept of law implies opportunity, but also violation and sanction.

Keywords: John Calvin, christian ethical behavior, Calvinism, legal ethics, Calvin's constitution and ecclesiastical effects, right of resistance

1. Előszó

A nyugati keresztény országokban a jogtudomány az állam és egyház együttműködésének, szétválasztásának, valamint azok szuverenitásának alapjait az alkotmányjog fejlődésén, elméleti keretében vizsgálja. Kálvin, aki maga is végzett jogász volt, ugyancsak foglalkozott az állam és egyház kapcsolatával, jelesül azzal a kérdéssel, hogy miként tudnak egymástól függetlenül, de egymásra hatva, egymást segítve jól működni úgy, hogy az az emberek javát szolgálja.

A protestáns etika vizsgálatán keresztül – a kálvini tanokból kiindulva – választ kaphatunk arra, hogy hogyan tud hatékonyan, etikusan együttműködni az egyház és az állam, valamint az állam és a nép, miként kell a törvényeket

betartani, meddig etikus egy szabályozás vagy állami beavatkozás, különös tekintettel az ellenállási jog gyakorlására.

2. A szuverenitás elve a kálvinista felfogásban

A református álláspontból kiindulva, a vallás és erkölcs egymáshoz való viszonyának alapja az, hogy mit mond Isten, vagyis az „*erkölcs van a vallásra építve és nem fordítva.*”¹ A református értelemben vett erkölcsi világregend felülről jön: az ember teremtésétől fogva az erkölcsi világregend tagja, aki erkölcsi életet él, hiszen lényegileg hozzátartozik. Így az emberi erkölcsösségről nem csupán keresztény, hanem természeti (homo naturalis) szempontból is lehet beszélni. A református etika szerint a jog forrása nem más, mint Isten. A magyar nyelvben a „jog” szó a „jó” szóra vezethető vissza, vagyis mi a jogos cselekedet, ami nem jogos, az helytelen. Az a törvény, amely nem Istentől ered, azon felüli vagy kívüli, az jogtalan.

A kálvinizmus erkölcsi ideálját Kálvin szavaiból kiindulva ismerhetjük meg: „*A tökéletesség, amelyre folyton törekednünk kell, amíg csak el nem távozzunk a világból.*”² Kálvin szerint mindenekfelett Isten áll, aki az etikai élet forrása is egyben, akiből a felebaráti és önmagunk szeretete is indul, és ezek szoros kapcsolatban vannak az Isten iránti szeretettel. Kálvin hagyatékának jellegzetes vezérgondolata az Isten szuverenitása, erre épül valójában a kálvinista teológiai is.

A kálvinizmus a kálvini tanok továbbéltetője és az eszmerendszer térhódításának megvalósítója, vagyis nem szabad összekevernünk Kálvint az úgynevezett kálvinizmussal. A kálvinizmus fogalma nem igazán a teológiához kapcsolódik, hanem inkább egy általános kultúrtörténethez és a szociológiához, amely a lutheri irányzathoz vált k.³ Ugyanakkor *maga Kálvin még életében tiltakozott az ellen, hogy tanait kálvinizmusnak és követőit kálvinistáknak nevezzék el, amelyet „Jeremiás könyvéhez írt kommentárjában meg is fogalmazott.”*⁴

A református etika szerint az államnak saját külön szuverenitása van, ami nincsen alárendelve az egyháznak. Az állam rendeltetése, hogy a népet közösségi formában tartsa, a bűnt megakadályozza, valamint a nép erkölcsi, szellemi és gazdasági fejlődését elősegítse. Vagyis az államnak úgy kell

1 SEBESTYÉN Jenő: *Református etika*. Budapest–Gödöllő, Iránytű Kiadó, 2000, 71.

2 Uo. 209.

3 FAZAKAS Sándor (szerk.): *Kálvin időszerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009, 113.

4 VAN’T SPIJKER, Willem: *Kálvin élete és teológiája*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2003, 141.

gyakorolnia a hatalmát, hogy a nép szabadságának jogait figyelembe vegye, valamint azt tiszteletben tartsa.

Kálvin több vita során is hangsúlyozta, hogy az államnak és az egyháznak két külön szervezetnek kellene lennie, de együttműködésük szükséges, illetve csak meghatározott esetekben hagyná az államra a beavatkozási jogot (pl. bűncselekmények esetén). Istentől származó szuverenitás tehát megjelenhet az államban, a társadalomban és az egyházban egyaránt. Ugyanakkor csak a szabad államban létezhet szuverén egyház.

A kálvinista etika az egyház és az állam elkülönítésén kívül megkülönbözteti a magánembert a politikai hatalomban résztvevő, illetve a közhatalom megbízatását teljesítő embertől. A kálvinizmus új alapokra helyezi az egyén és a hatalom viszonyát azzal, hogy visszavezeti az egyházat az evangéliumi tanításra. *Az ember és Isten, valamint az emberek egymás közti viszonyát, azaz a keresztény szabadságot*⁵ újraértelmezi. Az emberek közötti teljes jogegyenlőség eszméje, az ember természetes jogainak elismerése a demokratikus (alkotmányos) állam fogalmának a létrehozását jelentette, amely később a kálvinizmus révén a népszuverenitás elvéhez vezetett. *„Részese lett a keresztény ember a mindennapi életnek, s annak meghatározó erkölcsi alapjait fektette le.”*⁶

A kálvinizmus a lutheranizmustól abban is jelentősen különbözik, hogy Kálvin szerint a Szentírásban tükröződő gyülekezeti rend az egyház életének lényegi eleme. Míg a *„lutheranizmus az egyház szervezetének felépítésével kapcsolatosan közömbös, mert a szervezet Isten parancsa.”*⁷

A kései Kálvin számára a politikum lelkisége három pontot érintett, melyek a következők: 1. a két birodalom tana,⁸ 2. a felismerés, 3. a kötelezettség. A két birodalom tana szerint kétféle törvény létezik: lelki és polgári vagy világi. Kálvin nem az egyes emberre, hanem csak az emberre helyezi a hangsúlyt. Ez azt jelenti, hogy a két világ az emberen belül tud érvényesülni. Az evangélium és a törvények kikényszerítő ereje egyszerre van jelen az emberben,

5 SZABÓ Zsolt: *A keresztény szabadság és a kereszténydemokrácia mai értelmezési lehetőségei*. In.: LÁNYI Gábor – KISS Réka: *Hagyomány, identitás, történelem 2019*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Egyház és Társadalom Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye – Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2020, 337–348.

6 SZATHMÁRY Béla: *Kálvin a kortársunk?* In.: FAZAKAS Sándor: *Kálvin időszerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009, 377.

7 HEUSSI, Karl: *Az egyháztörténet kézikönyve*. Budapest, Osiris Kiadó, 2000, 327.

8 Luther kettős birodalmi tanát, az Institutio által, Kálvinnál is levezethetőnek gondolom.

így történhet meg, hogy olyat cselekszik, amiről tudja, hogy helytelen, de mégis megteszi. Így hat ki az evangélium a politikára is.

A törvény és a kötelesség szorosan összekapcsolódnak. A törvény objektíven, a kötelesség szubjektíven van jelen, azaz a kötelesség akkor válik kötelezettséggé, amikor azt a lelkiismeret annak elismeri. Ugyan a lelkiismeret nem írhat elő köteletséget, mert azt csak Isten teheti meg, viszont objektíven rávilágíthat és elismerheti, így objektív jogot feltételez, amit teljesíteni kell. Kötelességünk Istennel, felebarátinkkal és önmagunkkal szemben van. Minden kötelességünk összessége Isten iránt való szeretetben áll, mert „Ő a törvények summája.”⁹ A törvények nélkül nem lehet vezetni politikai közösséget, ezért Kálvin a törvényeket funkciókra osztotta fel a következők alapján: *társadalmi, védelmi, figyelmeztető és beteljesítő*.

Kálvin az 1536-os *Institutio*-ban a polgári kormányzatról szóló rész kilencedik pontjában az állam két alapvető kötelezettségét említi meg: az *igazságtételt és az ítélettevést*.¹⁰ Az 1559-es értekezésében még egy kötelezettséget említi, a *hit védelmezését*. Ez utóbbi a magisztrátusok feladata és kötelezettsége is volt.

Kálvin erkölcsstanára (etikájára) jellemző a törvény eligazító vagy vezérfonal-szerepének kidolgozása azoknak az életében, akik tudják, hogy Isten a teremtés és a megváltás jogán feltétlen (abszolút) és teljes (totális) igényt tart az életünkre. „Az akarat buzgóságát a törvény a helyes irányba igazítja.”¹¹ Mivel „a természeti törvények nagyon homályosak (*lex naturalis*), így szükséges rendelni hozzájuk egy írott törvényt – *lex scripta*”¹² – mert azt határozottabban és tisztábban meg lehet érteni és be lehet tartani, tartatni.

Fontos megemlítenem Kálvin *kegyelemtanát*, amelyből levezethető az egyház és az állam egymástól való elválasztásához szükséges indoklás is. Az egyetemes vagy általános kegyelem tana dogmatikai, teológiai-elméleti kiindulópont ahhoz, hogy a kálvinizmus gyakorlatilag is rendezhesse viszonyát a világhoz: a politikai, gazdasági, tudományos, kulturális és művészeti élethez. Az abszolút szuverén Isten fogalmára épített kegyelemtanában – legyen az egyetemes vagy különös – „az evilági cselekvést felszabadította a feudális megkötöttségek alól.”¹³ Kálvin számára a világ valójában *theatrum gloriae*

9 SEBESTYÉN i. m. 177.

10 BIRKÁS Antal: *Reformáció, államhatalom, politika*. Budapest, Luther Kiadó, 2011, 95., BIRKÁS Antal: *Luther és Kálvin jogfilozófiai és politikai filozófiai nézetei (PhD értekezés)*. Miskolc, 2008, 147.

11 BOLYKI János: *Válogatás Kálvin János műveiből*. Budapest, Kálvin Kiadó, 1993, 223.

12 KÁLVIN János: *Tanítása a keresztyén vallásra 1559*. Ford. Békési Andor, Budapest, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1991, 80.

13 FAZAKAS i. m. 113.

Dei (Isten dicsőségének színtere), teológiájának fókusza ezzel összhangban: „Egyedül Istené a dicsőség – *Soli Deo Gloria!*”¹⁴

3. A törvény és az evangélium viszonya

Kálvin a társadalmi és gazdasági elveit nem nemzedékek tapasztalataiból, ezzel foglalkozó tudósoktól vette át, hanem „*Isten Igéjének*”¹⁵ engedelmessé alakította ki. „*A kálvini norma alapja maga a Szentírás*”¹⁶ volt. „*Ezért is hívják exegétának,*”¹⁷ mivel úgy vélte, hogy Isten Igéje az alapja a világi, társadalmi és gazdasági szektornak. Természetesen a modern világban nem minden konkrét megoldása lenne helytálló, de ettől függetlenül minden történelmi helyzetben „*érvényes és a keresztyén egyházban követendő példa.*”¹⁸ Karl Barth a következőt írja: „*Kálvin igaz tanítványa egy utat követhet: engedelmessé válni, nem Kálvinnak magának, hanem annak, Aki Kálvinnak is mestere volt.*”¹⁹

Ezáltal Kálvin tanításai a *kultúrára és a tudományok fejlődésére* egyaránt rendkívüli módon hatottak.²⁰

A törvény a polgári rendet testesíti meg, „*az evangélium Krisztus lelki országát,*”²¹ amelyek egymástól távol eső dolgok, ámde egymást kiegészítve nem állhatnak az egyén szabadságának útjába. A kettő közti (lelki és világi törvények) viszonyrendszerre, illetve annak alkalmazására különféle felfo-

14 CADIER, Jean: *Kálvin, Egy ember isten igájában*. Budapest, Kálvin Kiadó, 1994, 173.

15 BENKE György: *Kálvin társadalom etikája*. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1986, 11.

16 Uo. 11.

17 Írásmagyarázó, Benke i. m. 10.

18 Uo. 13.

19 Uo. 13.

20 Érdekesképpen szeretném megemlíteni, hogy mekkora hatást gyakorolt Kálvin a kultúra és tudományok fejlődésére. Ennek okai, hogy a világot nem csak a bűn és a kegyelem uralma alatt szemlélte, hanem ezen túllépve, a kegyelem jelét látta mindabban, hogy Isten a bűn ellenére is kormányozza a népet. Nem a teológia ellenségének látta a tudományok fejlődését. Nyitott volt a természettudomány fejlődésére is. Művelődés fejlesztése érdekében iskolarendszert alakított ki. Fontos megemlíteni, hogy későbbiek során sokan művelődés-ellenesnek ítélték Kálvint. Ugyanis bevezette a templomokban, hogy a falakról levegyék a képeket, illusztrációkat. Célja csupán az volt, hogy jobban ösztönözze a népet az olvasás és írás tudományának elsajátítására. Arany János életrajzában is megemlékezik arról, hogy a betűvetést a nagyszalontai kálvinista családban az öreg Biblián és a kalendáriumon keresztül sajátította el. A festészet helyébe pedig később polgári otthonokat is díszítő művészet lépett (kálvinizmus örökségéről szóló kiállítás a budai Várban is megtekinthető volt).

21 BOLYKI i. m. 247.

gásmódok léteznek. Az Ó- és Újtestamentum helyes viszonyát a törvény és evangélium egymáshoz való viszonya szabja meg. A lutheránus felfogás súlyos exegetikai érvek alapján úgy gondolja, hogy a törvény az Ótestamentum és az evangélium az Újtestamentum, amelyről Pál is így vélekedett.

A nyugat-európai országokban, ahol a reformáció központi szerepet töltött be a nép széles rétegeiben, azon „*ország gazdasági és szociális életét radikálisan átalakította*”²² és mozgalmakat, forradalmakat vagy akár háborúkat is indított el, vagyis történelmet írt. Kálvin, ha nem is tudatosan, de Európa nagyobb országainak jelentős részében egyfajta forradalom elindító 'löketet' adott. Célja az volt, hogy az egyház és az állam elkülönüljön, de együttműködő maradjon, illetve a keresztyén hit szellemében a közéleti gondolkodást átformálja,²³ a belpolitikát megerősítse, valamint a dinamikusabb szemléletmód kialakítása a társadalmi viszonyok modernizálása miatt.²⁴

4. Az etikus ellenállási jog

A kálvinizmus Kálvin tanainak fenntartására, illetve ezen eszmék és tanok továbbgondolásának céljából alakult ki. Ezen kálvinista mozgalomnak köszönhetően indultak el Nyugat-Európában a polgári forradalmak, Kálvin egyik fő tanára, a zsarnok uralommal szembeni ellenállási jog volt.

Meglátásom szerint már Kálvin is radikálisan vélekedett erről a jogkorról, amit kiterjesztően mind az uralkodóknak, mind a népnek megengedett, azokkal szemben, akik „*annak dühöngését fékezik meg, aki mind külön az egyesek nyugalma, mind az egésznek közbékességét megzavarja, aki lázongva zavarog és aki erőszakos támadásokat és méltatlan gonosztetteket visz véghez. Azok a háborúk, amelyeket így kezdenek el, törvényesek*”.²⁵ A kálvinisták, Kálvin tanaiból levezethető ellenállási jogot, csak a hatalmával visszaélő uralkodóval szemben gondolták érvényesíteni. Később az ellenállási jogot a kálvinisták többféleképpen és egyre modernebb formában, gondolkodásmódban fejlesztették tovább.

22 BENKE i. m. 9.

23 Közjólét javítása céljából szociális intézkedéseket vezettek be Genfben Kálvin hatására. Uo. 169.

24 Később igazolódott Kálvin azon álláspontja, miszerint az állam és egyház két külön önálló szervezetnek kell lenni, amelyhez pedig elengedhetetlen alkotmányos alapul a vallásszabadság is, mintahogyan azt több ország Alkotmánya, jelenlegi Alaptörvényünk (Szabadság és felelősség) VII. cikke is deklarálja.

25 KÁLVIN János: A keresztyén vallás rendszere 1559. Pápa, Refm. Főiskolai Könyvnyomda, 1910, 759.

A francia felvilágosodás egyik nagy alakja *Rousseau*, akire szintén nagy hatást gyakorolt műveivel és gondolkodásmódjával a következőképpen vélekedik Kálvinnról: „Azok, akik Kálvint csak teológusnak tekintik, nem ismerik föl az ő géniuszának egész szélességét. Bölcs törvényeinek kiadása, amiben neki nagy része volt, nem kevesebb tisztességet szerzett neki, mint *Institutio*-ja. Bármilyen forradalmat is hoz az idő vallásunkban, mindaddig, amíg a haza és a szabadság szeretete ki nem alszik közöttünk, ennek a nagy embernek az emléke tiszteletben fog tartatni.”²⁶

5. A kálvini tanok és a kálvinizmus hatása a demokráciák kialakulására és az önrendelkezés fejlődésére

A kálvinizmus vallási mozzanata a politikai társadalom számára is alapvető eszmével szolgált. Terjedése függött attól is, hogy az uralkodók a politikai rendszer kialakításánál a reformációs vagy az ellenreformációs koncepciókat követték. A kálvinizmus eszméjéből a politikai szabadság kibontakozásáról Groen van Prinsterer így vélekedett: „A kálvinizmusban lehetjük föl alkotmányos jogaink eredetét és biztosítékát”.²⁷

Max Weber és Ernst Troeltsch²⁸ a kálvinizmus által próbálták az európai modernség kialakulását megfejteni. „Kálvin teológiája szinte közvetlenül megy át a politikába úgy, hogy közben szabadon hagyta a politika mozgásait” – vélekedett Troeltsch.²⁹ Egy ismert Kálvin-fordító, Otto Weber szerint:

„Ami a kálvinizmus képviselőit mozgatta, az a kiválasztás bizonyosságából fakadó erőteljes ösztönzés volt, hogy Isten dicsőségére kell fellépni a történelemben és az egyházban is, és Isten iránti hálánkat kell így megmutatni, ami egyedül őt illeti. Így tehát a világformálás, az átalakítás lenne a leginkább szakszerű kifejezés arra, ami a kálvinizmusból fakad.... Az ilyen igénnyel fellépő mozgalom nem maradhatott meg a teológia keretein belül”³⁰

Kálvin tanai nem csak a teológia területén, hanem a politikai és gazdasági viszonyok megreformálásának megindításában is nagy szerepet játszottak. A

26 Uo. 3.

27 KUYPER, Abraham: *Kálvinizmus és modernitás*. Kolozsvár, Koinónia Kiadó, 2001. 78.

28 FAZAKAS i. m. 113.

29 TÖKÉCZKY László: Kálvin hatása a magyarságra s a magyar politikára. In.: FAZAKAS Sándor (szerk.): *Kálvin időszerűsége. Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2009, 367–377.

30 JAKAB László Tibor (szerk.): *A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetei II. Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége. Esszégyűjtemény*. 2009, 7–12.

presbiteri-zsinati egyházalkotmány pedig joggal tekinthető a nyugat-európai demokrácia keletkezési gyökerének.³¹ A kálvini tanításnak történelmileg a leghatékonyabb formája és tanainak megvalósulása a *puritanizmus* volt, mint például Skóciában vagy hazánkban, Magyarországon.³² Amiből az következik, hogy a történelem folyamán más és más formában jelent meg a kálvinizmus, ámde a különbségek ellenére is fenn tudott maradni, hogy kifejthesse hatását a történelem során.

A kálvinista időszakban három nagyobb jelentőséggel bíró forradalom is lezajlott, amik nem csorbították Isten dicsőségét, hanem az Ő elismeréséből indultak ki.³³ A történelem továbbá azt is bizonyítja, hogy az alkotmányos közjog a kálvinista népek körében terjedt el és honosodott meg előbb.

Tévhitként terjedt el, miszerint a kálvinisták úgy gondolják, hogy a politika igaz hű keresztyénnek nem méltó foglalkozás. A politika által a keresztyén népek, államok és egyházak kiszolgáltatják magukat a világi elemeknek. Ezzel teljesen ellentétesen azt vallja, hogy a vallásosság és a politika nem, hogy összeférhetetlen vagy kizárná egymást, hanem kiegészítik egymást. Minden vallásban van politikai erő. A vallás mindennemű cselekedeteinket szabályozza, így jelen van bennünk a politikai és szociális szervezőerő is.

A történelem során a keresztény vallási irányzatok közül a kálvinizmus és a római katolicizmus tudott csak határozott és különálló módon politikai jelentőségűvé válni. A kálvinizmus teológiai eredetű gondolatrendszer ugyan, de kezdettől fogva határozottan a keresztyénség politizáló formája volt. Ennek tükrében mondta Kuyper,³⁴ hogy a vallás és a politika elválaszthatatlanok. A kálvinizmus szerint a politikával foglalkoznunk nem csak jogunk, hanem kötelességünk is.

31 MAX, Weber: *A politikai és gazdasági viszonyok aktív és hatékony formálása*. <https://mek.oszk.hu/02000/02006/02006.pdf> (2022. 12. 20.)

32 Eredetileg a pietizmus szóból ered, amely egy keresztény (evangélikus) vallási megújító mozgalom volt. CHADWICK, Owen: *A reformáció*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003, 43. A puritán szót az 1560-as években kezdték el gúnynévként használni. Kezdetben rendmániás vagy pedáns szinonimájaként alkalmazták, majd a szigort és a pontosságot jelentette. A reformáció során a szó jelentése azt a célt szolgálta, hogy az egyház és a társadalom erkölceit helyreállítsák. A puritanizmus a 16. és 17. században a kálvinizmus megvalósításáért küzdő politikai és vallási mozgalom volt. Angliából és Amerikából kiindulva áterjedt Európába is.

33 KUYPER i. m. 87.

34 Abraham Kuyper (1837–1920): A történelmi kálvinizmus mozgalom ősatya, Hollandia miniszterelnöke, teológus. Jelentős különbséget tesz az állam és az egyház, illetve a kultúra közt. Mindhárom Isten uralma alatt tekinti. Írása többnyire a kálvinizmusról szólnak és nem Kálvinról.

A kálvini tanokból a politika területén a szövetség gondolata vált eredményessé. A kormány és a nép, illetve Isten és választott népe közt Kálvin párhuzamot állított fel. *Kölcsönös elkötelezettség (=mutua obligatio)* van a felek között, a hatalomnak vagy a kormányzásnak a közjót kell előtérbe helyezni (= *bien commun*); és a szabadságért és biztonságért kell fellépnie. Ezt a magisztrátus számon kérhető kötelezettségévé tette. Kálvinnál és követőinél a néphez való fellebbezéssel (= *crie au peuple*) pedig minden nehéz kérdésben akkoriban rendszeresen éltek.

A kálvini *mutua obligatio* maga a „jogállam” előképe, lényegének magvaként tartalmazza a „kölcsönös kötelezettségeket”, a természetjogi alapelveket és a teremtés rendjének megfelelő alá- és fölérendeltségi viszonyokból fakadó társadalmi alapszerződést, amelyet a felsőbbség és az alattvalók kölcsönös kötelezettségei és jogai határolnak körül és szabályoznak. Nem számol önálló jogokkal és kötelezettségekkel, hanem az egyénnek a közösség iránti elkötelezettségével, amely mindkettőjük az Isten előtti felelősségéből következik.³⁵ Az alattvalóknak pedig köteletségük a felsőbbségnek engedelmessé válni, törvényeiket betartani. Az igazságtalan és zsarnokoskodó felsőbbség pedig Isten büntetése a nép vétkeiért. A zsarnokoknak nem kell engedelmessé válniük, ellenük felléphetnek (ellenállási joggal rendelkezhetnek).

6. A kálvini etika hatása a nyugat-európai országok alkotmányfejlődésére

Kálvinnak a polgári kormányzatról alkotott tanait követői, a kálvinizmus jeles képviselői elfogadták, elismerték és azok kiindulópontul szolgáltak számukra.³⁶ Egy jól működő államban a hit, erkölcs, szabad vallásgyakorlás, kultúra és a politikum összehangoltan kell, hogy működjön; „*ahol az isteni törvény nem szennyezhető be.*”³⁷

A kálvinizmus Nyugat-Európában és Észak-Amerikában jelentősen áthatotta a társadalmat, a kultúrát és az erkölcsi, vallási rendszert. Az általa megfogalmazott célok közül néhány fontosat sorolok fel a következőkben:

- a törvényes uralomnak a közjót kell szolgálnia,
- modern gazdasági formák felépítése,
- világformálás feladata,

35 STAEDTKE, Joachim: *Kálvin János megismerés és formálódás*. Vásárosnamény, Vásárosnaményi Református Egyházközségért Alapítvány, 2009, 55.

36 SZABÓ Zsolt: A demokrácia alapelveinek protestáns gyökereiről. *Collegium Doctorum*, 2021/2, 175–181.

37 JAKAB i. m. 12–18.

- politikum lelkisége,
- harc az uzsorások ellen,
- testvériség,
- szolidáris társadalom,
- irgalom etika,
- kegyelemetika,
- gazdaság és banketika,
- kamatetika,
- tulajdon és közjó viszonya,
- tudományos és technikai fejlődés előtérbe helyezése,
- munkaetika,
- szociális állam kialakítása,
- koldulás tilalma.

A kálvinizmus az egyház és az állam elkülönítésén kívül hangsúlyozza, hogy megkülönbözteti a magánembert a politikai hatalomban résztvevő, illetve a közhatalom megbízatását teljesítő embertől.

Kálvin szerint a közösségi döntéshozatal teológiai okokra vezethető vissza. Az ember bűnös és korlátozott volta miatt szükséges a kölcsönös kiigazítás, különösen a döntéshozatal, a kormányzás terén. A kölcsönös kiigazítás pedig a legjobban a közösségi döntéshozatalban érhető tetten. A kálvini egyházban a különböző lelkészi testületek tagjai egy-egy adott ülés alkalmával kölcsönösen mutattak rá egymás hibáira. Nem csak a kölcsönös kiigazítás és ellenőrzés miatt volt erre szükség, hanem a döntéshozatal fontossága által megkövetelt bölcsesség miatt is, illetve a különböző vélemények és nézőpontok fontosak egy adott döntés meghozatalánál. Ennek következtében ezeket az elveket nem volt nehéz átültetni a világi politika színterére.³⁸

*Az alkotmányeszmé kialakulását két tényező segítette elő. Az egyik a törvények fontosságáról alkotott véleménye, azon belül is a hatalmat korlátozó funkciójának kialakítása, amely az állam egyik legfontosabb feladata.*³⁹

A másik tényező, az *egyházalkotmány* megalkotása, más néven egyházi

38 BIRKÁS Antal: *Reformáció, államhatalom, politika*. Budapest, Luther Kiadó, 2011, 95.

39 A jogállamiság elve protestáns megalapozásáról lásd: SZABÓ Zsolt: *Az alkotmányosság elveinek eredete a protestáns gondolkodásban*. In: Kiss Réka – LÁNYI Gábor (szerk.): *Hagyomány, identitás, történelem 2018*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Egyház és Társadalom Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye – Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet – L'Harmattan Kiadó, 2019, 169–184.

rendtartás vagy egyházi fegyelem, amelyben Kálvin „demokratizálta” az egyházi tisztségeket, illetve hivatalokat és megerősítette a világiak szerepét az egyházban.⁴⁰ A világi hatalomnak semmilyen beleszólása nem lehetett az egyház hitvallásának kialakításába és az egyház közösségi rendjébe. A világi kormányzatnak teljesítenie kellett a kötelességét: *„Istennek külső tiszteletét ápolja és védelmezza, a kegyességnek igazi tudományát és az egyháznak állapotát oltalmazza, életünket az emberi társasághoz szabja, erkölcsünket a polgári jó rendhez idomítsa, minket egymás között megbékéltessen, a közös békét és a nyugalmat őrizze.”*⁴¹

Az alkotmánygondolat kezdete, az államszerződéses felfogásából kiindulva egyidejűleg a királyi abszolutizmus kialakulásával alakult ki a joggyakorlatban: a királyi hatalmat korlátozni szükségeltetik⁴² az önkény megakadályozásának érdekében.

Kálvin hajlott a demokrácia felé, de ennek a gondolatsornak „gyöngyszemeit nem fűzte tovább”, amelyet az utána következő nemzedékeknek kellett megtenniük. Bár a kálvinizmus a 16. századi formájában nem éppen nevezhető demokratikusnak a szó mai értelmében, de a protestantizmus által megfogalmazott elvek és gyakorlatok alapján mégis felfogható egyfajta demokráciaként, illetve ezek az elvek hosszú távon a demokrácia irányába hatottak.⁴³

Véleményem szerint a protestantizmus és Kálvin is hozzájárult a modern alkotmányeszmé megszületéséhez, valamint számos párhuzam figyelhető meg a kálvinista tanok és a liberális alkotmányelmélet közt, amelyek bemutatására jelen tanulmányom nem terjed ki.

7. Záró gondolatok

A polgári forradalmak időszakáig a zsarnokság elleni küzdelem mindig aktuális probléma volt. Minden kálvinista filozófiai elméletben, politikai művekben és irodalomban megtalálható a kálvini ellenállási jog különféle értelmezése. A zsarnoksággal szembeni felkelést Kálvin közvetlen hatásaként emlegetik, amely nem csupán egy állam berendezkedését, hanem szinte egész Nyugat-Európa államainak berendezkedését átformálta.

40 SCHENCK, Barbara – RIEGER, Georg: *Kálvin János élete és teológiája röviden*. Budapest, Magyar Református Presbiteri Szövetség Kiadó, 2009, 9.

41 KÁLVIN (1910) i. m. 748.

42 KÁLVIN (1991) i. m. 303.

43 BIRKÁS (2011) i. m. 148.

Az állam, demokrácia, szabadság és önrendelkezés szervesen összetartozó fogalmak. Hiszen a „*politikai önrendelkezés eszméje nem értelmezhető az emberi jogok*” nélkül, mivel „*az egyén az állammal szemben létező, természetes jogaira vonatkoztak: a szólást, a gyülekezést, a mozgást, a lelkiismeret szabadságát biztosító jogosítványaira,*” amelyeket a társadalmi szerződés biztosított, így az állam azokat nem sérthette meg.”⁴⁴ Ellenkező esetben az emberek legitim módon védhették jogaikat bírói úton. Ha egy bizonyos csoportot, több embert érintett a sérelem, akkor az esetben szélsőséges úton járva forradalom útján próbálták a kálvini ellenállási jog szerint legitimálni jogaikat.⁴⁵

Felvetődik a kérdés, hogy politikai ráhatással, joggal vagy erőszakkal lehet-e legitimálni a leghatékonyabban az emberi szabadságjogokat. Nem hiába mondják, hogy a politika fogalma magába foglalja a szabadságot és erőszakot, valamint a jog fogalma is magában rejti a lehetőségeket, de a jogsértést és szankciót is.⁴⁶ Ha az ember szabadsága tovább szélesedik a globalizáció és folyamatos technikai fejlődés által, kérdés, hogy az államnak kell-e, s ha igen, úgy miként kell ezt legitimálnia.

44 BÍRÓ Gáspár: *Demokrácia és önrendelkezés a 21. században*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2003, 10.

45 BIRKÁS Antal: *A kálvinista dogmafelfogás és az alkotmányeszmé*. JURA, 2005/1, 158–163.

46 BÍRÓ i. m. 10.